

v Pardubickém kraji. Každá kapitola je bohatě doplněna jak obrazovými materiály, tak také poznámkovým aparátem především s odkazy na další literaturu a prameny. Je vidět, že autor je odborník, který čtenáře nenápadně vede k dalšímu studiu.

Na kapitoly o architektonických projektech navazují oddíly zabývající se globálně Jurkovičovou interiérovou tvorbou, jeho publicistikou, ale také přáteli a spolupracovníky. Jedenáct medailonů představuje takové osobnosti, jako byl např. Mikoláš Aleš, Emilie Paličková-Mildeová, Franta Anýž, Zdeněk Wirth nebo Helena Johnová. Knihu uzavírá kapitola nazvaná Reflexe výsledků Jurkovičovy architektonické tvorby, která seznamuje především s výstavami, kde bylo architektovo dílo prezentováno.

Jak již bylo řečeno, publikace je graficky na velmi vysoké úrovni, s vynikající barevnou obrazovou přílohou Karla Vondráčka. Kladem knihy je rovněž její jazyk a styl, který je srozumitelný i laikům z oblasti architektury a navíc natolik poutavý a čtivý, že bude přitažlivý pro každého, kdo se zajímá o českou společnost konce 19. a počátku 20. století. Přes svůj skrovný rozsah (143 s.) je brožura nabitá informacemi; právě hodnotné údaje z ní dělají příručku, ke které se budou mnozí často vracet.

Milena Secká (Národní muzeum, Praha)

David Graeber, DLUH. PRVNÍCH 5000 LET. *BizBooks*, Brno 2012, 416 s.–

Dříve než byly peníze, byl dluh. David Graeber, americký antropolog a originální autor, se ve své první do češtiny přeložené knize pokouší o úkol zdánlivě nemožný: předložit alternativní výklad vývoje dluhu

a jeho společenského chápání v průběhu posledních pěti tisíc let. Alternativní vůči čemu? Vůči dosavadnímu *velkému vyprávění* „otců zakladatelů“ ekonomie (zejména Adamu Smithovi) staví příběh jiný, v mnoha aspektech objevený. Pozadí Graeberových tezí vychází ze zkušeností, které získal během svých etnografických výzkumů na Madagaskaru, jež mu napomohly k originálním interpretacím vývoje vztahu dluhu a společnosti v historickém vývoji. Graeberovo dílo bychom právě proto měli číst jako inspirativní počín.

Nejprve krátce k autorovi. David Graeber se kromě antropologické disciplíny již mnoho let hlásí k tzv. novému anarchismu a byl jedním z hlavních představitelů hnutí Occupy Wall Street, platformy odporu proti globální sociální a ekonomické nerovnosti. Stal se jedním z mála antropologů, který dostal prostor artikulovat svůj postoj k současným společenským otázkám (nejmě odmítnutí stávajícího ekonomického systému – neoliberalismu) v masmédiích. Obecně můžeme říci, že se ve svém díle pokouší propojovat vidění světa optikou nového anarchismu s antropologií, což se promítá do jeho návrhů řešení globálních finančních problémů. Spolu s alterglobalizačním hnutím je přesvědčen, že dluhy by chudým zemím měly být odpuštěny, zatímco morálním požadavkem znějícím unisono ve veřejném prostoru je omílání věty: „Dluhy se přece musí splácet.“ Přitom se nejedná o žádný ekonomický fakt, nýbrž morální imperativ, který proto autor ve své poslední knize podrobuje širší analýze.

V první kapitole *O zrelativizování morálky* předkládá ústřední teze, které dále prověřuje na bohatém historickém materiálu – např. klíčovou funkcí peněz je podle něj jejich schopnost proměnit

morálku v neosobní propočty, tedy zcela jinou kategorii, čímž dojde k ospravedlnění jednání, které bychom za spravedlivé nikdy považovat nemohli (s. 14). Jednou z ústředních otázek knihy je, proč násilí nebo jeho hrozba mění mezilidské vztahy v pouhou chladnou matematiku. Aby mohl vytvořit základnu nového příběhu dějin dluhu, hned v dalších třech kapitolách podrobuje kritice konstitutivní teze, o něž se ekonomie dosud opírá. Jde zejména o chybný předpoklad A. Smithe a dalších reprezentantů stávajícího kánonu, že dějiny peněz nemají svůj počátek ve směnném obchodu, z něhož vzešly a záhy poté došlo ke vzniku úvěrových systémů (kapitola *Mýtus výměnného obchodu*) – mince se totiž objevily mnohem později a nikdy úvěrový systém nenahradily zcela. Právě v těchto prvních čtyřech kapitolách, kde argumentuje proti samotným základním kamenům „příběhu peněz“, je Graeber nejpřesvědčivější a dokonale v nich uplatňuje antropologickou imaginaci, zvláště když představuje dosavadní pojetí role dluhů ve fungování společnosti. V dalších partiích (kapitola 5.–7.) již při analýze používá vlastní pojmový aparát. Uvádí pojem *komunitní lidská ekonomika* (peníze v komunitě nereprezentují to, jak kvantifikovat cenu lidského bytí), aby ukázal, jak došlo k proměně lidí na předměty směny ekonomiky. Podoba komunitní lidské ekonomiky se začala hroutit například uvrháváním válečných zajatců do otroctví. Tím se dostal k důležité myšlence, a sice, že výpočet dluhu je závislý na shodě v hodnotových kategoriích. Pro vznik takové formy vztahů, kdy se člověk stává ekvivalentem zboží, bylo nutné užití násilí (mluví o násilí fyzickém, ne symbolickém). Člověka je nutné vytrhnout z přirozené sítě sociálních

vztahů, z jeho společnosti. Pouze tak je totiž možné lidi degradovat na zboží, což vede autora k formulaci znepokojivého tvrzení, že se naše politické a právní myšlení zakládá na logice otroctví. Zodpovídá tak i další otázku – jak došlo k tomu, že o morálních závazcích mezi lidmi přemýšlíme jako o dluhu, a tím ospravedlňujeme jednání, které bychom jinak za morální nepovažovali. Rozdíl mezi dluhem a morálním závazkem vymezuje tím, že dluh lze spočítat – věřitel může přesně vyměřit, kolik mu dlužník musí zaplatit (to je ona výše zmíněná shoda hodnot). Zkrátka laskavost vyčíslit nelze, finanční zadluženost ano. Pro popis současného systému navrhuje pojem *financionalizace všedního dne* (s. 296), která vyplňuje i prostor, který byl dříve spojen s *komunismem všedního dne* (s. 258). První pojem je totožný s neoliberalismem; reprezentuje tak ideologii pokládající nejen trh, ale též kapitalismus za klíč organizace takřka všech sfér života člověka. Druhý odkazuje k různým formám sousedské výpomoci v minulosti, tedy osobním vazbám, jež stojí mimo ekonomický rámec. Heslo „platit své dluhy“ je tedy v tomto světě definicí morálky. Smyslem těchto pojmů je zbavit nás většiny starých kategorií myšlení, neboť jsou inherentní součástí toho, co Graeber považuje za *systém beznaděje* (s. 302). Důvodem je podle něj fakt, že historie trhu je odlišná od podoby, o jaké jsme o něm dosud uvažovali. Zároveň říká, že všechny finanční imperativy nás nutí redukovat samotný rámec lidství na kořistnictví. Splacení dluhu do poslední koruny ale podle něj není nehybným základem morálky, ale úmluva mezi lidmi. Pokud žijeme v demokracii, pak lze společnost uspořádat jiným způsobem, tudíž tuto úmluvu odmítnout. Autor v tomto okamžiku, stejně jako v samotném

úvodu, explicitně vstupuje do aktivistické, angažované pozice jakožto „účastník veřejné diskuse“ a nabízí řešení jak dosavadní úmluvu změnit. Přimlouvá se za zavedení obdoby biblického Svatého roku, tedy navrhnout amnestii spotřebitelských i mezinárodních dluhů, aby tím bylo zpochybněno pravidlo nutnosti splatnosti dluhů. Když se táže – *co je to dluh?* –, odpovídá si: slib zkorumpovaný počty a násilím (s. 307). Pokud svoboda (také) spočívá ve schopnosti dávat opravdové sliby, přičemž na ně dnes působí různé formy násilí, znamená to, že nikdo nemá právo říkat, co jsme komu doopravdy dlužni. To je jeho odpověď na jednu z otázek položených hned v úvodu knihy: co si vlastně navzájem dlužíme a jaký význam má vůbec se na to ptát.

Graeberův *Dluh* je vysoce aktuální a velmi vydařená syntéza, přičemž zejména v pasážích věnujících se historicky vzdálenějším formám společenských vztahů k ekonomickému systému a jeho součástí (úvěrům a dluhům) je rovněž ukázkou skvěle zvládnuté etnografie. Jejím prostřednictvím autor přesvědčivě čtenáře vede po dosud neznámých cestičkách souvislostí dnešní finanční krize a dokazuje, jak může antropologie se svými postupy a neotřelým způsobem kladení otázek nabízet alternativní výklady příběhů, které dosud byly doménou a nezpochybnitelným hájemstvím ekonomů. Tímto přístupem může aktivně měnit soudobé myšlení účastí v diskusích ve veřejném prostoru. Otevírá rovněž možnost představit antropologii před audiencí širší veřejnosti v diskusích, do kterých může vznést neotřelé otázky a odpovědi, a tím soudobou hegemonii ekonomů jako jediných vykladačů současného dění zpochybnit.

Michal Pavlásek (EÚ AV ČR, v. v. i.)

Beate Störkuhl – Jens Stüben – Tobias Weger (eds.), AUFBRUCH UND KRISE. DAS ÖSTLICHE EUROPA UND DIE DEUTSCHEN NACH DEM ERSTEN WELTKRIEG. Oldenbourg Verlag, München 2010. (Schriften des Bundesinstituts für Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa, Bd. 41).

Spolkový ústav pro kulturu a dějiny Němců ve východní Evropě v Oldenburku oslavil v roce 2009 dvacáté výročí své existence interdisciplinární konferencí, která tematizovala dějiny a kulturu Němců ve východní a střední Evropě po 1. světové válce. Jako hlavní titul konference zvolili organizátoři pojmovou dvojici („začátek/rozvoj/vzepětí“ a „krize“), jejíž součástí spolu úzce souvisejí a často jdou „ruku v ruce“. I když tato dvojice pojmů byla v historiografii využita již dříve (poprvé pro charakteristiku období reformace v Německu historikem Heinzem Schillingem), lze ji podle vydavatelů sborníku použít i pro charakteristiku situace po roce 1918 ve zvoleném geografickém prostoru. Nový rozvoj (vzepětí), který vzešel z uspořádání Evropy po 1. světové válce (a byl reakcí na tuto velkou krizovou situaci), v sobě nesl řadu momentů, jež byly zárodky nové krize – nové geografické uspořádání vyvolalo nadšení u jedněch a silně se prosazující myšlenky na jeho revizi u druhých, o některé nově stanovené hranice se bojovalo ještě na začátku 20. let 20. století; na poli ekonomickém se dostaly některé státy do dlouhotrvající krize; zážitek světové války a ekonomické problémy vedly k sebezprosazování různých utopií (komunismus, fašismus) – revoluční a utopické myšlení našlo odezvu nejen v politice, ale také v umění. Tak hodnotí vydavatelé ve stručnosti výchozí dobovou situaci, kterou